

גיללאיה — כעבור ימי דור

עיירה דנית טיפוסית על הקאטגאט, כחמישים ק"מ צפונית-מערבית לקופנהאגן. נוסדה במאה ה-16 על שרידי עיירה שנבנתה כמאתיים שנה קודם לכן ונהרסה. ומאז מתקיימת, בעיקר, מדייג. רחוב ראשי עם הרבה חנויות. נמל קטן עם מוזח עגינה לספינות-דייג וליאכטות לא גדולות השטות באיזור. הקאטגאט, במקום זה כ-20 ק"מ רוחב, מפריד בינה לבין העיירה השוודית קוללה, שבימי-שמש בהירים רואים בבהירות את בתיה הלבנים. התושבים משתייכים לדת הפרוטסטנטית והכנסיה מעידה על כך. מבחינה זו אין גיללאיה שונה מעיירות דייג אחרות. ביקרנו בגיללאיה משום שעיירה זו היתה אחד המעוזים האנטי-נאציים בדנמארק ואחד ממרכזי הפעילות הפארטיזאנית. מעיירה זו ומנמלה הוברחו וניצלו מידי הגרמנים חלק ניכר מיהודי דנמארק. אך היא רק אחת בין רבות, שכן מ-7000 הניצולים היהודים של דנמארק רק 1200 עברו את נמלה של גיללאיה. „הסיפור“ על הצלת יהודי דנמארק ידוע פחות או יותר. עוד בשנת 1964 פירסם הסופר הדני פרופסור אגה ברטלסן ספר בשם „אוקטובר 43“ ובו תיאור המיבצע על כל פרטיו ודקדוקיו.

באחד מסיריניו בדנמארק ביקרנו את האנדרטה שהוקמה בעיירה אום (,כאב“ בדנית, אך איש לא ידע להסביר פשר השם המוזר לעיירה) לזכרם של 11 אנשי מחתרת שנפלו במקום זה בקרב עם הגרמנים. שאלתי כמה גרמנים נהרגו. „וכי מי יכול לדעת? הם לקחו את פגריהם וברחו מהמקום“, דברי איש שיחי. עוד באותו יום עצרנו במקום הנקרא הולבק. נפגשנו עם איש מבוגר ורעייתו. הוא סיפר ששירת במשטרה בימי הכיבוש. אנשי הגסטאפו עלו על עקבות אנשי המשטרה שהעלימו עין „ולא ראו“ את המתרחש מסביבם. ביניהם היה גם איש שיחי. הוא נתפס כשנה אחרי המיבצע, באוקטובר 1944, ונשלח לבוכנוואלד. חזר עם השיחרור, במאי 1945, כשהוא נכה במאה אחוזים. בזמן מעצרו נולד לו בן. מאז הוא חי מפנסיה שהוא מקבל מממשלת דנמארק ומפיצויים מגרמניה. בנו זה הוא שהביאני לגיללאיה.

הלכנו היישר לכנסיה, בה הסתתרו אז יהודים שהתגלו ונפלו בידי הגרמנים. נפגשתי עם אנקר קארלסן, קשיש בעל זכרון נפלא. הוא עצמו לא השתתף במיבצע, אבל הוא זוכר הרבה פרטים. בעליית-הגג הוסתרו בין 80 ל-100 איש שחיכו להעברתם לשוודיה. ביום ראשון, 3 באוקטובר 1943, מיד אחרי התפילה, הוקרא על-ידי הכומר האנס קילגרד ינסן, כרוז מטעם הכנסיה הדנית, המסתייגת מרדיפת היהודים מטעמי דת או גזע ודורשת מהעם הדני לא לשתף פעולה עם הגרמנים. בהיודוע לגרמנים שבעיירה מסתתרים יהודים, הגיעו למקום עוד באותו לילה

והטילו עליה מצור. במשך יומיים העלו חיפושיהם חרס כשמדי לילה, וממש „מתחת לאפם“, העבירו יהודים דרך המיצר לחופי שוודיה. ביום ה-5 באוקטובר התחילו להתנקם בתושבי המקום. בפרוטוקול שנמצא מאוחר יותר, שרשם הכומר בתאריך 7.10.1943, כתב כי ה-5 באוקטובר היה יום קשה במיוחד לאוכלוסיית המקום, שמנתה אז כארבע מאות נפש. הגרמנים פתחו בחיפושים, עצרו, היכו בלי רחמים ודרשו לגלות את המקומות בהם מסתתרים היהודים. כתוצאה של הלשנה נתפסו כמאה יהודים בעליית-הגג של הכנסייה. בני גיללאיה עמדו בכבוד בפני כל העיניים „כיאה לבני דנמארק“. בלילה של ה-6 ל-7 באוקטובר העירו את גג הכנסייה משנתו ודרשו ממנו את המפתחות. הגרמנים פרצו לכנסייה ותפסו את כל היהודים חוץ מאחד שהצליח להסתתר במגדל הפעמונים. רק למחרת נודע הדבר לתושבי המקום. בהגיע השמועה אל אוזני הכומר קיבל הלם. לפי מר קארלסן, נפגע האיש קשות, כושרו התחיל לרדת, ושישה חודשים לאחר-מכן הועבר מתפקידו ולאחר זמן-מה נפטר.

ליד הכנסייה לכנסייה מוצב שולחן קטן ועליו ספר לחתימת מבקרים ועליו מדליה בצורת מגן-דוד עם הקדשה, שהוענקה לכנסייה על-ידי קבוצה של תיירים יהודים מארצות-הברית כאות הוקרה על מעשיה בימי רדיפת היהודים. ממול שתי דלתות: אחת למחסן והשנייה לחדר מדרגות המובילות לעליית-הגג. אנו עולים באותן מדרגות שאז עלו בהן היהודים המסתתרים. בפנים העליה שצורתה צורת משולש מונח בצד פעמון ענק שאי-פעם התבקע וארגזים עם ספרים קרועים על-יד הקירות. מצד שמאל חלונות עגולים הנפתחים לצד הים. הרחק ממול — החוף השוודי. היהודים ראו אז בכמיהה את החוף שממול. ראו, קיוו, אך לשם לא הגיעו. אנו עולים אל מנגנון השעון הענקי. המנגנון פשוט: נמתח על-ידי שתי אבנים ענקיות. אל המנגנון הפשוט הזה מחובר מכשיר אלקטרוני המפעיל את הפעמונים שבמגדל, שסולם ישן מוביל אליו. שם למעלה הסתתר היהודי היחידי שניצל. כל הזמן שהיהודים ישבו בעליית-הגג הביאו להם נשות העיירה אוכל מבושל והשתדלו לעודד אותם. חפצים אישיים שנמצאו למחרת היום נמסרו למשטרה.

עד כמה שידוע היו אלה היהודים היחידים שהתגלו ונתפסו על-ידי הגסטאפו מבין אלף ומאתיים היהודים שהסתתרו בגיללאיה.

אנו מבקרים אצל משפחת אולסן, שהסתירה יהודים בביתה. הבעל נפטר מזמן, ואלמנתו הקשישה, המתהלכת בקושי רב, אינה יכולה ללוות אותנו אל מקום המסתור. הולכים עם מר קארלסן. מוסך שאי-פעם היה אורווה. המבנה עבר שינויים רבים. העליה בה הסתתרו היהודים פורקה ואיננה עוד. משפחת אולסן האכילה ופירנסה את היהודים עד שהגיעו לחוף מבטחים. כאלה, בערך, היו כל יתר המקומות בהם הסתתרו יהודים. בתים אחדים מאלה כבר נהרסו. חלק מהיהודים לא הוסתרו בעיירה, כי אם בחוות שבסביבה.

פגישה עם גילברט לאסן, פארטיזאן לשעבר שהעביר יהודים לשוודיה. אדם מבוגר מעל לגיל שבעים, אבל נראה בריא ומוצק, שערות ראשו ושפמו שיבה. נוצרי שסיכן את חייו בכדי להציל יהודים. על-ידו אשתו הרטה. על-יד ביתו שתי חצרות: אחת פנימית, ובה גינה עם גפן מצלח שמתחתה שולחן וכיסאות,

ואחת חיצונית, ממנה יורדות מדרגות לחוף הים ובה עומדת סירת משוטים שהוא מחזיק כאנדרטה למיבצעיו הנועזים. בסירה זו העביר יהודים בלילות אל ספינות-הדייג. הוא מספר בצניעות על מיבצעיו. גם בנו, שהיה אז בן חמש-עשרה, נרתם למיבצע והשיט יהודים בסירה. לא רק מר לאסן סיכן את חייו, אלא גם בני-ביתו סיכנו חייהם. ואלו תשובותיו לשאלות שהצגתי לו:

שאלה: מה הניע איש כמוך, שאין לו קשר לעם היהודי, לסכן את חייו ואת חיי בני-ביתו בצורה כזאת? היש לך רגש מיוחד לעם היהודי?

תשובה: לא, אין לי רגש מיוחד. הרי הצלנו לא רק יהודים. הצלנו גם אחרים שנשקפה סכנה לחייהם. באשר למניע, היה זה חלק מפעולתנו המחתרית. יהודי דנמארק הם אזרחים דנים שחייבים היינו להציל אותם.

שאלה: ידוע לי שביום ה-3 באוקטובר 1943 הוקראה בכל הכנסיות הודעה המסתייגת מרדיפת היהודים. בגיללאיה הקריא את ההודעה הכומר ינסן, שקרא לאוכלוסיה להתנגד לגרמנים. היה זה מעשה אמיץ מאוד. האם הושפעת מאותה הודעה ומקריאת הכנסיה שהחלטת לרתום את עצמך למיבצע, או שהיה זה דחף אישי?

תשובה: לא, לא הושפעת. כשהוקראה ההודעה כבר היה המיבצע בתהליך של ביצוע וחלק מהיהודים כבר היה בשוודיה. אומנם, היה גם דחף אישי, אבל על המיבצע הוחלט בדרגים הגבוהים של פיקוד המחותרת. ייתכן שאילולא נפלה החלטה כזאת הייתי נרתם על דעת עצמי, ומסתכן בכדי להציל, ולו רק את מכרי היהודים. הייתי אז בעל ספינת-דייג וחנות למכירת דגים. קשרתי קשרים הדוקים עם יהודים, שאתם עמדתי בקשרי מסחר ובמשך הזמן נהפכו ליחסים ידידותיים עם כל המשתמע מזה. ביקרנו אחד אצל השני, השתתפנו במסיבות וכד', וטבעי הדבר שאשתדל להצילם.

שאלה: אני מבין שישנם אנשים לא רבים המוכנים לסכן את חייהם מתוך רגש אנושי או אפילו מטעמים אידיאולוגיים. אבל במיבצע זה השתתפו עשרות ספינות על בעליהן ועוזריהם. איך הצלחתם לשכנע אותם לקחת עליהם סיכון כזה?
תשובה: היו ביניהם אנשי מחותרת כמוני עם אותם דחפים, והיתה... אתה מכיר את אנשי הדייג? אתה יודע מה זה דייג? חוץ מאשתו וילדיו הוא זקוק לשני דברים: שתיה (שנאפס) וטבק למקטרת. בשני הדברים האלה היה מחסור גדול בדנמארק, ואנחנו הצטיידנו בכמויות לא מבוטלות. הצענו להם „סחר חליפין“: אנחנו משיגים לך את מבוקשך ובתמורה אתה לוקח מיספר יהודים לשוודיה. יתר על כן: הם קיבלו מאתנו כתובות בשוודיה בהן יוכלו להשיג את הסחורות הנ"ל. במקרים מסויימים לא בחלנו גם בהעסקת מבריחים מקצועיים, שבימי המלחמה רבו בחופי דנמארק.

שאלה: האם עלה הגסטאפו על עקבותיך, כפי שעלה על עקבות אחרים שהוגלו ונרדפו באכזריות?

תשובה: ניקס!!! (לא!) — בגרמנית). אף אחד לא נתפס בגיללאיה. הם עלו על עקבותיו של אחד מאתנו, אבל לא הצליחו לתפוס אותו. לשבחם של תושבי גיללאיה עלי לציין שהם ידעו לשמור על סוד קיומנו.

שאלה: איך, לדעתך, עלה הגסטאפו על עקבות היהודים שהסתתרו בכנסיה?
תשובה: היה זה מעשה בגידה. אשה אחת, שכנראה נבהלה מהשתוללות הגרמנים ביום 5.10.43, גילתה להם. כשהגרמנים הסתלקו מגיללאיה ברחת גם היא. התגלתה אחרי השיחרור והועמדה לדין. היא נידונה לכמה שנות מאסר ועם שיחרורה שוב לא חזרה הנה. אין לי מושג מה עלה בגורלה הסופי.

שאלה: הידוע לך מה עלה בגורלם של האנשים שנתפסו בכנסיה?
תשובה: כן, הם נשלחו לטרזינשטאט (אחרים אמרו לי שנשלחו לאשוויץ. — מ.ר.). רק שישה או שבעה מהם חזרו. הוקנים, החולים והילדים נשלחו להשמדה מיד עם הגיעם לשם.

שאלה: האם מתכתב אתה עם הניצולים?
תשובה: ודאי! אנו בקשרים הדוקים מאוד.

שאלה: אמרת שהצלחתם גם לא יהודים. במה מדובר?
תשובה: בזמן המלחמה הגיעו מטוסים אנגליים ואמריקניים להפציץ את ריכוזי הצבא הגרמני. כשמטוס יורט וראינו את הטייס צונח, השתדלנו להגיע אליו לפני הגרמנים. הרבה טייסים כאלה הצלחנו להציל מליפול בשבי. על מעשים אלה קיבלנו עיטורים וצל"שים.

ואומנם כן. האיש מציג לפני עיטור שקיבל ממלכת אנגליה ותצלום מטקס הענקת העיטורים. כמו־כן הוא מציג צל"ש מגנראל אייזנהאור. בארכיון אצלו גם תמונות טייסים לשעבר שבאו לבקרו אחרי המלחמה. אני פונה אל אשתו.

שאלה: ומה עשתה הגברת לאסן? האם לא חרדת לגורל בעלך ומשפחתך?
 האם הסכמת למעשיו ולמעשי בנך?

תשובה: ודאי שחרדתי. כל ימי חיינו המשותפים רגילה הייתי לחיות בחרדה. ימים ולילות לא רגעתי כשיצא בספינתו לדיג ולא חזר בזמן. אבל החרדה לגורלו היתה חזקה פיי־כמה בזמן פעולתו המחתרנית. עם זאת הסכמתי למעשיו. מי שלא הכיר מקרוב את זוועות הגרמנים לא יבין את זה. אני בעצמי בישלתי בשביל הפליטים היהודים והשתדלתי לעזור להם.

איזור פעולת המתרת היה ביערות בליסטרופ ובתוכם נקודה בשם סמידסטרופ. יערות אלה נמצאים מערבה לגיללאיה. כעת אין להכיר את כל הדראמה של המאבק האנטי־גרמני. חניונים וקיוסקים מסודרים לנופש. אז לא היה כלום ורק אנשים מנוסים יכלו לפעול בו בלי לטעות. בונקרים ומחבואים לנשק ולאנשים היו בכל האיזור. עדיין נהנה גילברט לאסן כשהוא נזכר שהגרמנים הלכו ממש מעל לבונקר הפיקוד בחיפושיהם ולא הצליחו לגלותו.

בדרך משם אנו חוצים את יערות בליסטרופ. עברנו בין החוות שלקחו חלק במיבצע. שקט פאסטוראלי באיזור. פרות רועות בשלף, טראקטור מעמיס חבילות קש. בנות בלונדיות מעורטלות למחצה עוזרות בהעמסה ומנפנות בידיהן לאוטובוס העובר. מי יכול להגיד שכאן התחוללה מלחמה?

of his fight against the Holocaust in Bialystok in a very modest description he sent to the Yalkut from Germany.

One of those whom Busse rescued, **Haika Grossman**, has to add a number of details on Otto Busse, the wonderful man, the believer and helper and his deeds.

Menashe Rosenberg describes a rescue operation carried out by Non-Jews. He went to visit the little Danish township of Gilleleje to find out additional details on that ervellous episode. He also took a number of pictures on the spot and found one of the active members fo the Danish underground.

This man is **Gilbert Lassen**, who, to this day lives at Gilleleje. He relates his activities in the Anti-Nazi underground from the Spring of 1943 to the Summer of 1944. In his article you'll find a great many facts and details on the methods in use in those days and on the connections with non-occupied territory (Sweden) which centered around the operation to rescue Danish Jews.

Source Material and Testimonial

The history of the Jews of Munkacz during the World War is being told from a direct source: **Eliahu Rubin**, director of the Hebrew Gymnasium until it was liquidated. It is testimony on relations within the Jewish community and it's leaders and it also shows the more and more deteriorating attitude of the Hungarian Government which reached it's climax in the general expulsion to Auschwitz in May 1944. In this testimony we see the leaders of the community on the background of the fate which overtook the whole of the Hungarian Jewry and the inhabitants of Munkacz in particular. The record brings to life the atmosphere and the cruel circumstances: persecution and finally transportation to the extermination camp.

Testimony from a different source brings **Joseph Eisner**, who tells of the days of terror in Lwow that began with Operation Barbarossa and went on until the city was retaken by the Red Army. On the 22nd of June, 1941, Nazi terror took place of normal, quiet life. Personal adroitness helped the author to escape the "Actions" at Lwow and brought him to Kawa-Ruska. After several flights in both directions between these two places he found a haven of refuge in a country-house, belonging to a transport company in one of the suburbs of Lwow — until, on the 27th of July, 1944, the first Russian soldier reappeared.

Books

Yehuda Bauer reviews a recently published book by Eliahu Ben-Elisar, "Foreign Policy of the Third Reich and the Jews", and he finds it an **astounding book**: No sources are mentioned and there is contradiction between contents and title. He finds exaggerations and errors; no mention is made of how German Jews reacted. The author maintains — says the reviewer — that Hitler used Antisemitism as a political means to achieve domination over Europe.